

Nagekomen ambtsbericht: Wat representeert geestelijke verzorging?

In de twee gedichten *Niets cadeau* en *Enige woorden over de ziel* schrijft Wisława Szymborska over de ziel als iets met een resistente aanwezigheid, althans zo nu en dan, waar wij niet over beschikken kunnen, maar die wel bepaalde waarden en zienswijzen herbergt waar wij voor ons eigen welzijn (en onze identiteit) niet zonder kunnen.

Martin Walton

IN DE BESCHRIJVING VAN SZYMBORSKA lijkt de ziel een representatieve functie te hebben. Mij lijkt dat de ziel een lotgenoot van God is geworden, in de twijfel aan diens bestaan. (Het is tegenwoordig voor een organisatie gemakkelijker om een ziel te hebben dan voor een mens.) Het ambt van geestelijke, hoewel het nog bestaat, deelt in de malaise rondom God en de ziel. Desondanks is de representatieve functie van het ambt 'ergens voor nodig', zoals Szymborska het zegt over de ziel.

In het beroep geestelijke verzorging functioneerde het ambt in beginsel als kwaliteitskenmerk (VGZ, 2010, p. 67). Ambt of zending werd nodig geacht als waarborg dat men op basis van opleiding *bekwaam* was, door vorming persoonlijk en levensbeschouwelijk *geschikt* en voor ambtelijke handelingen (bijvoorbeeld rituelen) en rechten (verschoning) *bevoegd*. Ambt houdt professi-

onaliteit in, want ambt is de structuur waarin levensbeschouwelijke gemeenschappen in een duale relatie met hun opleidingen de professionaliteit van hun functionarissen regelen. Een onderscheid tussen het ambtelijke en het professionele werd geïntroduceerd om een tweevoudige verantwoordingsstructuur mogelijk te maken, omdat de kerkelijke (en humanistische?) kwaliteitseisen (competenties) de kwaliteitseisen van zorginstellingen niet geheel dekten (Doolaard, 2011, p. 7). 'Ambtelijk' leggen geestelijk verzorgers voor hun functioneren aan hun zendende gemeenschappen verantwoording af en 'professioneel' aan hun zorginstellingen (VGZ, 2010, pp. 86-87). In de competenties is er echter een behoorlijk overlap. Zie bijvoorbeeld de rol die pastorale modellen, humanistisch- of pastoraal-psychologische theorieën in de professionalisering van geestelijk verzorgers spelen.

In de jaren negentig van de vorige eeuw ging het onderscheid tussen ambtelijk en professioneel een eigen leven leiden. Het krachtenveld waarin dat gebeurde, is gemakkelijker aan te wijzen dan de oorzaak. Wat speelde een rol? Ten eerste is het geestelijke ambt niet iets eenduidigs. Kerkelijke opvattingen over het ambt verschillen van elkaar, ook wat betreft toezicht op de ambtsdragers en de functie van het ambt in het publieke domein. Met name in de katholieke sector van de VGVZ werd van een 'hardheidsclausule' gebruik gemaakt door wie geen zending konden krijgen. Sommige protestantse geestelijk verzorgers kwamen op afstand van de kerk te staan en stelden vragen bij de relevantie van het ambt en de relatie met de kerk voor hun werk. Ook het humanistisch verbond had een ambt ingevoerd, hoewel een ambtsstructuur niet eigen is aan de humanistische traditie. Het bleek mogelijk om het ambt te 'seculariseren'. De levensbeschouwelijke gemeenschappen bleven evenwel bij het standpunt dat Gerben Heitink (2006, p. 168) verwoordde, dat ambt en ambacht bij elkaar horen. Zijn stelling was dat de 'pluraliteit van geestelijke verzorging en identiteit van levensbeschouwelijke tradities elkaar oproepen'. Daarmee legden de levensbeschouwelijke gemeenschappen een zekere claim neer met betrekking tot de kwalificaties van geestelijk verzorgers.

Het ambt van geestelijke deelt in de malaise rondom God en de ziel

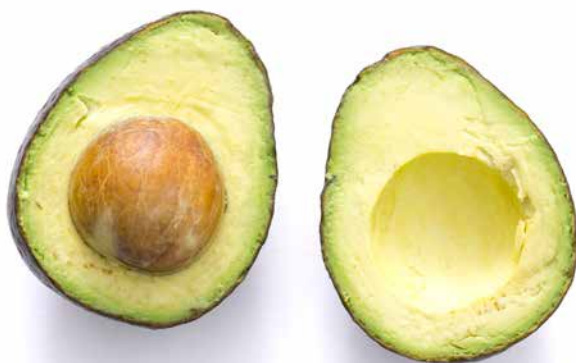
De stelling van Heitink was tegelijk een uitdrukking van de toenemende variëteit in het veld. Een voorwaarde daarvoor werd door de decentralisering in de zorg geschapen. De Nederlandse Zorgfederatie, die de kwaliteit van geestelijke verzorging actief bevorderde, viel uiteen in verschillende brancheorganisaties met marginale aandacht voor geestelijke verzorging. Vervolgens droeg marktwerking in de zorg bij aan een gebrek aan beleidsstandaarden met het oog op geestelijke verzorging. Parallel daaraan zochten theologische opleidingen, eerst op hbo-niveau, later universitair, maar zonder een ambtelijk

ke toeleiding, nieuw emplooi voor hun afgestudeerden. In de vrije markt van de zorg konden zij vaak werk vinden. Zij kwamen bijeen in eigen verbanden.

In dat krachtenveld gebeurden een paar dingen. 'Ambt' en 'professionaliteit' kwamen tegenover elkaar te staan als twee tegengestelde paradigma's voor geestelijke verzorging. Over ambt werd gesproken in termen van kerkelijke binding en belangen. Men zag ambtelijke geestelijke verzorging als een restant van de verzuiling (al is ambtelijke geestelijke verzorging de regel in landen zonder een verzuild verleden). De verdediging van het ambt kende twee aspecten: een beroep op de vrijplaats en kritiek, onder meer vanuit de presentiebenadering, op een professionaliteit in termen van instrumentele doelrationaliteit. Het dialogische karakter van het ambt bleef onderbelicht. In deze karikaturale discussie verschoof de vanzelfsprekendheid van het ambt naar de vanzelfsprekendheid van professionaliteit, terwijl de inhoud van die professionaliteit even onduidelijk bleek te zijn als die van het ambt. Tegelijk ging het gemiddeld aantal opleidingsjaren naar beneden. De vermeende tegenstelling tussen ambt en professionaliteit bleef echter.

Ten tweede werd ambt tegenover algemene beschikbaarheid geplaatst. Het (kerkelijke) ambt zou vanwege zijn gebonden en traditioneel karakter geestelijke verzorging met een imago-probleem opzadelen. Dat zou een brede beschikbaarheid van geestelijk verzorgers voor moderne, geïndividualiseerde zinzoekers in de weg staan. Deze stelling was echter een miskennis van de reeds in de jaren tachtig en negentig van de vorige eeuw gegroeide praktijk van algemeen beschikbaarheid van iedere (ambtelijke) geestelijk verzorger, vastgelegd in de beroepsstandaard van 2002. De stelling bevatte ook veronderstellingen over wensen van cliënten en organisaties die niet gestaafd konden worden.

Het leek er in de discussies vaak op dat de kritiek op het ambt in de eerste plaats gericht was op de omgang met ambt en zending vanuit de rooms-katholieke kerk. Vanuit de protestantse kerk was de betrokkenheid vooral formeel van aard. Veel kritiek op het ambt was overduidelijk misplaatst

met het oog op het ambt binnen het humanistisch verbond. Opvallend was hoe vele humanisten zich als stevige voorstanders van het ambt profileerden. In de commissie ambtelijke binding is destijds het voorstel gedaan om het beroep geestelijk verzorger als zodanig als ambt te duiden, analoog aan het ambt van notaris of rechter. Die stap is niet genomen, omdat dan twee soorten ambt naast elkaar zouden komen te staan. In plaats daarvan is voor een duaal spoor gekozen, met ambtelijke en 'niet-institutioneel-gebonden' geestelijke verzorgers naast elkaar. Daarmee is de kwestie echter niet tot rust

Het ambt werd tegenover algemene beschikbaarheid gesteld

gekomen. Het proefschrift van Richart Huijzer is een teken van (protestantse) herbezinning op een veronderstelde meerwaarde van het ambt. In het projectplan voor extramurale geestelijke verzorging van de taskforce eerste lijn worden oude tegenstellingen onder de noemer beeldvorming nog een keer ter tafel gebracht. Het gevaar dreigt

dat men met een tekort aan beroepssolidariteit (en soms met weinig historisch besef) de kwestie telkens weer oprakelt. Het duale spoor moet eerst een kans krijgen. Als geestelijke verzorging een imagoprobleem heeft, dan deelt het beroep als geheel daarin, mede door de term 'geestelijke verzorging' zelf. Dat probleem is niet eenzijdig terug te voeren tot ambtelijke en kerkelijke wortels.

De 'ambtsstructuur' is evenwel overeind gebleven, hetzij in de duale toeleiding tot het ambt, hetzij in de duale vorm van erkende opleiding (bekwaamheid) én machtiging door de RING (bevoegdheid en geschiktheid). In dat laatste voltrekt zich een individualisering van het ambtelijke denken, die nog een stap verder gaat dan de secularisering van het ambt door de humanisten, omdat er geen sprake meer is van traditie of gemeenschap, van representatie of duurzaamheid waartoe men zich in een verantwoordingsrelatie verhoudt.

Het overeind blijven van de 'ambtelijke structuur' zonder evenredig behoud van het ambt geeft te denken. Te meer omdat de beoordeling van levensbeschouwelijke bekwaamheid, ge-

schiktheid én bevoegdheid zelf een levensbeschouwelijke handeling (praktijk) is. De levensbeschouwelijke competenties vormen de kern van zowel de beroepsidentiteit als de specifieke deskundigheid (professionaliteit) van de geestelijk verzorger. Ook de niet-ambtelijke geestelijk verzorger participeert in en fungeert binnen deze duale ‘ambtelijke structuur’. Ambt en professionaliteit kunnen dan niet als twee gescheiden paradigma’s beschouwd worden. Ambt kan daarom ook niet als onderdeel van de professionaliteit worden gezien, of professionaliteit van het ambt. Zij lijken eerder op twee overlappende cirkels (voor een voorbeeld van die overlap, zie boven), die niet samenvallen maar wel veel gemeenschappelijk hebben.

De vraag die opkwam in de paradigmastrijd was of men een ambt of zending moest hebben om geestelijk verzorger te zijn. Die vraag miskent echter de aard van het ambt in zijn gelijkenis op de ziel. Het is niet een kwestie van ‘moeten’ maar een kwestie van waarde. Het ambt speelt een representatieve rol in de verwijzing naar transcenderende waarden (of werkelijkheden), kortom, naar zingeving en levensbeschouwing, religieus of seculier, verticaal of horizontaal. Kunnemans (2006) term ‘horizontale transcendentie’ lijkt, hoewel hij de term niet direct aan het ambt verbindt, deze betekenis van geestelijke verzorging te onderstrepen. Het toont gelijkenis met een dynamische, representatieve betekenis van het ambt die naar meer dan het gewone verwijst, naar rituele en symbolische betekenisge-

ving, naar humaniteit en gratuïteit. Deze ‘ambtelijke representatie’ is de adem waar geestelijke verzorging van leeft.

Martin Walton is bijzonder hoogleraar geestelijke verzorging, Protestantse Theologische Universiteit Groningen, mwalton@pthu.nl

Literatuur

- Doolaard, J. (2011). Geestelijke Verzorging, een onmisbare discipline. Een bijdrage aan de geschiedschrijving van de VGVZ. In: A. de Vries e.a. (red.), *Zinnig verband. Veertig jaar Vereniging van Geestelijk Verzorger in Zorginstellingen*. (pp. 1-12) Nijmegen: VGVZ.
- Heitink, G. (2006). Geestelijk verzorger: een ambt en een ambacht. In: J. Doolaard (red.), *Nieuw handboek geestelijke verzorging* (pp. 161-170). Kampen: Kok.
- Huijzer, R. (2017). *De binnenkant van het ambt: Een groundedtheory-onderzoek naar de ambtsbeleving en levensbeschouwelijke identiteit van protestantse pastores in zorginstellingen, in dialoog met Paul Ricoeur*. Delft: Eburon.
- Kunneman, H. (2006). Horizontale transcendentie en normatieve professionalisering: de casus geestelijke verzorging. In W.B.J.H. van de Donk e.a. (red.), *Geloven in het publieke domein. Verkenningen van een dubbele transformatie* (pp. 367-395). Amsterdam: Amsterdam University Press.
- VGVZ (2002). *Beroepsstandaard voor de Geestelijk Verzorger in Zorginstellingen*. VGVZ-Cahiers 2.
- VGVZ (2010). *Ambtelijke Binding*. VGVZ-Cahiers 4.
- Szymborska, W. (2010). *Einde en begin. Verzamelde gedichten*. Amsterdam: Meulenhoff.
- Walton, M. (2010). Beeldvorming en de ambtsdiscussie. *Tijdschrift Geestelijke Verzorging*, 13(56), 66-71.